

УДК 007:304:070

УКРАЇНЬСКА КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТІ ЖУРНАЛЬНОЇ ПЕРІОДИКИ УРСР 1950–1980 РОКІВ

Юрій Колісник

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Шевченка, 81, 18000 Черкаси, Україна, e-mail: kolisnykur@ukr.net*

Досліджено явище радянської журналістики, антидемократична суть якої яскраво виражена у висвітленні питань культури. На основі багатьох фактів показано, як партійно-радянські ЗМІ перетворили українську культуру в зручну форму для пропагування марксистсько-ленінської ідеології. В умовах тоталітарного засилля вони активно відображали соціально-культурне життя, нерідко подавали ґрунтовні, цікаві матеріали, однак сама культура зазнавала ідеологічних утисків і лише номінально розвивалась як національна.

Ключові слова: партійно-радянська журналістика, ідеологічна заангажованість культури, зомбування суспільної свідомості, викорінення національного елементу, зросійщення й денационалізація, соціальний портрет суспільства, соціалістичний реалізм, комуністична ідейність, пролетарський інтернаціоналізм, соціодинаміка української культури.

Фундаментальні дослідження тоталітарної журналістики СРСР у радянську добу не велися, проте в умовах незалежності України з'явилися такі наукові роботи. Зокрема В.Й. Здоровеги, М.І. Скуленка, Б.В. Потятиника, В.А. Качкана та ін.

Окремо слід відзначити зарубіжні джерела, які так чи інакше пов'язані з дослідженням політичних ідеологій та засобів масової комунікації в тоталітарному, демократичному суспільствах. Скажімо, Т. Маркузе, Ю. Хабермаса, Х. Гадамера, С. Кара-Мурзи, а також сучасних досліджень українських пресознавців — В.В. Різуна, Й.Д. Лося, В.Ф. Іванова, Г.Г. Почепцова, І.Л. Михайлина та інших. Джерельна інформація з означеної теми потрапляє також на сторінки Інтернет видань.

Утім глибоких усебічних досліджень радянських мас-медіа, зокрема журнальної періодики 1950—1980 років, які б виходили за межі існуючих тоталітарних концепцій, висвітлювали її роль як виконавця замовлень партійно-бюрократичної системи, показували її значення в українському суспільстві, не проводилось.

Сучасні засоби масової інформації рідко звертають увагу, як в інформаційному просторі УРСР висвітлювалося питання культури. Це, відповідно, зменшує глибину аналізу радянської дійсності, а також явища тоталітарної

журналістики, антидемократична суть якої найповніше проявилась у висвітленні питань мистецтва, музики, літератури, спорту, театру, кіно. У науковій публікації проливається світло на керівну роль партійно-радянської преси, що тривалий час насаджувала комуністичну ідеологію в українську культуру, підмінювала її національну специфіку; аналізується, як тоталітарна журналістика знаходила можливості трансформувати прояви українського патріотизму в промосковський шовінізм, показано, як їй вдавалося замаскувати недолугість і кризовість радянського ладу змалюванням ідеально-уявного, яскраво забарвленого соціалістичного будівництва.

Ставши слухняним зряддям владних інститутів, журналістика УРСР ніколи не сповідувала справжньої української культури. Її основне завдання полягало не у формуванні національної свідомості, а у відбілюванні й спотворенні історичної дійсності в інтересах пануючої нації. Отже, важливим завданням новітніх українських ЗМІ є позбутися рудиментів минулого, відмовитися від намулу тогочасну й сучасну історію та культуру, утверджувати українську державотворчу ідею.

Аналіз впливу тоталітарної журналістики на заідеологізованість суспільства — важлива складова в дослідженні перетворення радянської маскультури в сучасну маскультуру катастроф, убивств, насильства і екстриму. Вони обидві далекі від духовного єства українського народу. Вивчення впливів тоталітарної преси на утвердження соціалістичної псевдокультури не лише допоможе переоцінити діяльність сучасних ЗМІ, спрямувати їх на відродження й розвиток української культури, але й мобілізувати журналістику на відстоювання державних інтересів, зростання духовно-морального рівня та національної гідності українських громадян. Розв'язання цих проблем — першочергове завдання українських мас-медіа.

Українська журналістика епохи «хрущовської відлиги», віддзеркалюючи талановиті зусилля партійних лідерів в оздоровленні суспільно-політичної системи, активно сприяла економічно-культурним трансформаціям у державі. Засоби масової інформації того періоду, як і нині, відзначалися духовно-творчим поживленням, а тому їхня діяльність викликає підвищений інтерес.

Характерно, що роки становлення української державності не відзначилися достатнім прискоренням еволюційного поступу через реформування владними інститутами. Новітній розвиток відбувався, як правило, за принципом «наздогнання об'єктивної реальності». Посткомуністична влада констатувала досягнуте, але навіть не спромоглася перейняти кращого досвіду державного будівництва партійно-національної еліти — Бухаріна, Рикова, Кірова, Скрипника, їхніх наступників. Слід згадати також репресованих, розстріляних партійних діячів у період терору, які намагалися через демократизацію досягти оновлення суспільного життя.

Отже, якби українські владоможці вдалися до реформування з ясным баченням засобів і мети, наші успіхи були б набагато вагомішими. Не мали б соціально-політичної стагнації, яку переживаємо упродовж років державної незалежності.

Яскраво переконує у плідності реформаторства десятиліття «хрущовської відлиги», коли вдалося здійснити десталінізацію, підвищити рівень життя народу, вселити віру в краще майбутнє, викликати ентузіазм, дух романтики в

удосконаленні суспільного життя. Досить згадати початок ери освоєння космосу, цілину, рух за комуністичну працю і т.п.

Микита Хрущов втілював численні реформи в історично складний період: технічно відстала промисловість в країні, занепад сільського господарства, гострий дефіцит житла, мільйони політв'язнів у тюрмах і таборах, ізолюваність країни від зовнішнього світу, закріпачена культура, зокрема ЗМІ та ін. Він самостійно зважився виступити з доповіддю «Про культ особи і її наслідки» на XX з'їзді КПРС, щоб не допустити повторення репресій. Реабілітація, звільнення з концтаборів і в'язниць; повернення депортованих народів (крім поволзьких німців і кримських татар, бо їхні території уже були заселені); викриття жорстокостей сталінської політики. Загалом інтелігенція позитивно ставилася до цих змін, але значну її частину не влаштовували спроби М. Хрущова приписати соціально-економічний розвиток виключно ролі Компартії. Своєю чергою це призвело до ідеологічних загострень, виникнення опозиції, самвидаву. Поширення альтернативних поглядів сприяло демократизації суспільства.

Боротьба за мир у міжнародних стосунках, роззброєння... Хрущов першим у 1959 році відвідав з офіційним візитом США. Відкриття прямої лінії зв'язку з американським урядом, антиколоніальна підтримка — усе це доповнювало його внутрішню політику. Лише в 1957–58 роках у СРСР проведено три реформи — в промисловості, сільському господарстві та освіті. Позитивні зрушення активно, творчо, послідовно висвітлювала журналістика тієї епохи.

Успіхи окриляли Хрущова, але його докорінні реформи несли загрозу структурі держави. Він виступав проти усталеної політики, що розхитувало тоталітарну систему. Епоха ця позначена переходом від страху, насильства до нормалізації життя. У ті роки також інтенсивно розвивалася культура — активізувалася творчість талановитих письменників, скульпторів, поетів, музикантів. Бажання прискорено розв'язувати глобальні проблеми, відсутність достатніх економічних розрахунків нерідко призводили до невдач, ускладнень та суспільних криз.

Велика роль М.С. Хрущова і в українських справах. В Україні він працював понад 30 років. Багато громадян Росії і нині вважають його українцем. Незважаючи на помилкові та вимушені дії — участь у передвоєнних «зачистках», посиленні повоєнної русифікації, ініціюванні переслідування інтелігенції, угорські події та ін., не можна викреслити з політичної біографії його постійні намагання розширити територіальні межі УРСР. Ще в 1944 році він вперше спробував приєднати Крим до України, але одержав від Й. Сталіна відмову й сувору догану. Лише через десять років зумів реалізувати цей задум. У 1939 році намагався приєднати до УРСР Брестську область, пропонував створення Холмщини для повернення Україні давньоукраїнських земель зі складу Польщі, порушував перед Й. Сталіним проблему Південної Буковини та ін. У період голодовки 1946–47 років він неодноразово звертався до Сталіна з проханням продовольчої допомоги Україні. Розлючений «батько народів» за те, що «реагував на тиск місцевих українських націоналістів», прислав в Україну наводити порядок Л. Кагановича [7].

Ставши на шлях соціальних реформ і лібералізації Микита Хрущов інтуїтивно ледь не впровадив у СРСР багатопартійність, поділивши усі партійні структури на «промислові» та «сільськогосподарські». Він хотів дати більше

прав громадянам, змінивши конституцію, мав намір омолодити політичну еліту. За такого розвитку подій до керівництва державою могли б на багато раніше прийти діячі типу М. Горбачова, Б. Єльцина, О. Яковлева та їм подібні. Реалізувати задуми не вдалося, адже, захопившись реформаторством, М. Хрущов фактично виступив проти існуючого суспільного устрою. Це заторкувало корінні інтереси правлячої компартійної еліти та її панівних можливостей. Вона виступила проти нього, що й призвело до політичного повалення.

Як зазначає заступник редактора журналу «Сучасність» Сергій Грабовський, Микита Хрущов, на відміну від інших керівників, «був щирим і в злочинах, і в добрих учинках (...). А така щирість — завжди рідкість на верхів'ях влади» [7]. Слід би нашим владоможцям повчитися у нього рішучості в проведенні реформ...

Із досвіду сучасного державотворення випливає, що витoki байдужості до духовних надбань народу, українського патріотизму слід шукати у попередній практиці формування соціалістичної культури, яку ще недостатньо проаналізовано. Журнальна періодика УРСР може в цьому добре прислужитися, адже у ній яскраво відображено ставлення радянського режиму до культури. Отже, розглядаючи в контексті журнальних ЗМІ царину культури, можна визначити місце і роль, які їй відводилося в духовному вихованні. З цього погляду актуально дослідити періодику хрущовської доби, коли започатковувалися демократизація і реформування постсталінського суспільства, та показати, як вона сприяла розвитку культури, науки, освіти і т.д.

Партійні постанови чітко окреслювали шляхи формування культурно-духовного світогляду громадян, регламентували обсяги та інтенсивність виховних впливів. У межах науково-технічного розвитку й комуністичного виховання має держава сприяла зростанню загальноосвітнього рівня. Рішення XX з'їзду КПРС передбачали, зокрема, піднесення ролі науково-освітніх закладів. Щоб забезпечити широкий перехід на середню освіту будувалися нові школи, зміцнювалася матеріально-освітня база, удосконалювався навчально-виховний процес, організовувався підвіз дітей, зростала фінансова допомога школі, малозабезпеченим сім'ям тощо. У 1956-57 роках в Україні розпочинають діяти школи-інтернати для дітей-сиріт, розширюється мережа вечірніх та заочних шкіл для залучення робітничої молоді до навчання без відриву від виробництва і т.п.

Звичайно, подібні зміни в освітньому й духовно-культурному житті народу були істотним досягненням «хрущовської відлиги». Вони знаходять належне висвітлення в пресі, зокрема журнальній, яка особливу увагу приділяє зміцненню зв'язків школи з життям, трудовому навчанню, суспільно-корисній праці, розвитку учнівських цехів, молодіжних бригад тощо.

У цей же період розширюється мережа позашкільних дитячих установ. Прикметним явищем стало впровадження в школах республіки груп продовженого дня. Започатковується і розширюється шефська допомога підприємств, колгоспів школам, міцніє їхня співпраця. Ці позитивні зміни — почини й здобутки чутливо вловлювали і яскраво відображали ЗМІ.

Успішно вирішувалися проблеми забезпечення шкіл педагогічними кадрами, багато уваги приділялося поширенню передового педагогічного досвіду. В Україні працювало немало талановитих учителів, досвід яких вивчався, поширювався. Визначним педагогом виявив себе директор Павлівської середньої школи (на Кіровоградщині) Василь Сухомлинський, наукова спадщина якого

донині слугує зразком у педагогічних пошуках. Тогочасна журнальна періодика належно висвітлювала якісні зрушення, хоча публікації все ж пересичені ідеологічною аргументацією.

Послаблення тоталітарних утисків забезпечило більш сприятливі умови для розвитку науки, освіти і т.д. Науково-дослідні інститути наближалися до виробництва, зростала їхня мережа, розширювалася спеціалізація, з'явилися нові галузі наукових знань. У 1956 році започатковано Ленінську премію за видатні досягнення в науці, техніці; найкращі твори літератури, мистецтва... Усе це стимулювало творчу діяльність.

Вітчизняні науковці досягли нових успіхів у використанні атомної енергії, створенні й запуску штучних супутників Землі, космічних ракет, розвитку обчислювальної техніки, медицини, біології, фізики, математики. Але ці та інші досягнення часто перебільшувалися, подавалися журналістикою як типові явища соціалістичної перемоги.

Поряд із позитивними тенденціями допускалися помилкові кроки. Під гаслами «посилення міжнаціонального спілкування», «зближення культур націй і народностей», «злиття соціалістичних націй» проводилася денационалізація української культури. У той час, коли радянські ЗМІ декларували бездоганність радянської цивілізації, доводили неминучість всесвітньої перемоги комунізму, капіталістичний світ через широке впровадження новітніх технологій, без ідеологічних гасел, збагачував економіку, здійснював науково-технічну революцію.

Журнальна періодика України доби М. Хрущова, виконуючи суспільно-виховну й пропагандистську роль, реалізовувала ідеї партії у сфері культури. Проілюструємо це на прикладі масового журналу «Радянська жінка». Видання розглядає соціально-політичні реформи, демократизацію як повернення до ленінських принципів. Ведучи про це мову в передовиці «Торжество ленінських ідей», автори наголошують: «Володимир Ілліч глибоко розумів маси, вірив у них, був завжди разом з народом. В цьому різниця між Леніним і Сталіним, який був далекий від народу, відгородився від нього, боявся його, не вірив у маси, в їх творчі сили і здібності. Рішуче покінчивши з культом особи Сталіна, партія впевнено і сміливо йде вперед ленінським шляхом» [31; 2]. Десталінізація розбудила ентузіазм редакційного колективу — журнал сміливо оновлює тематику, значну увагу приділяє культурі, освіті, вихованню молоді, особистому господарству; повідомляє про трудові досягнення радянських жінок, зростання народного добробуту та ін.

Так, у фоторепортажі «Під прапором радянським», опублікованому в новорічному номері «Радянської жінки» за 1962 рік (Ч. 12) йдеться про значні зміни в селі завдяки хрущовським реформам. Голова Стайківської сільської Ради, що на Київщині, Наталя Цибко зазначає: «Заможно тут живуть люди, культурно. У нас нова школа, де навчаються діти, працює школа робітничої молоді, яку відвідують понад 80 юнаків і дівчат. У селі, де колись був тільки один учитель, тепер живе і працює 165 представників трудової інтелігенції. (...) А скільки газет і журналів одержують мої односельчани! У нас в Стайках дуже люблять цікаві книги, журнали. (...) Тепер у нас є дільнична лікарня на 50 місць, (...) і магазини, і електрика, і радіо...» [3, 6].

Грудневе число журналу «Радянська жінка» (1962 р.) показове також у плані турботи про дітей. Авторка замітки «Як у рідної мами» Є. Захарова оповідає про Краматорський будинок дитини. Тут про дітей, що залишилися без

батьків, кваліфіковано опікуються вихователі державного закладу: «Колектив виховательок і нянечок, очолюваний завідуючою Зінаїдою Трушеною, огорнув їх теплом і ласкою» [14; 11].

Аналіз тогочасного інформаційного простору переконує, що розвиток культури не розглядався серед першоважливих завдань. Про це яскраво свідчать численні публікації журнальної преси. На першому плані завжди стояло — виконання «грандіозних» планів розвитку продуктивних сил, зокрема важкої промисловості, видобувної, сільського господарства та ін.

Ставлення журнальних видань до різноманітних проблем, у тому числі культури, визначалося партійними документами, рішеннями з'їздів, пленумів. А тому в окресленні ролі журнальної періодики доби «хрущовської відлиги» добре слугують матеріали XX з'їзду КПРС (названого «побідоносним з'їздом будівників комунізму») і рішення XIX з'їзду Компартії УРСР. Приміром, журнал «Україна» (1956. — Ч. 3), вказуючи на значення XIX з'їзду КПУ констатує: «...головні завдання шостої п'ятирічки полягають у тому, щоб на базі переважного розвитку важкої промисловості, безперервного технічного прогресу і підвищення продуктивності праці забезпечити (...) могутнє зростання всіх галузей народного господарства, здійснити круте піднесення сільськогосподарського виробництва, і на цій основі добитися значного підвищення матеріального добробуту і культурного рівня радянського народу» [35; 1].

Про «підвищення культурного рівня» сказано для годиться, він обмежується виробничими показниками. Який це рівень, якого народу — з контексту незрозуміло. Дефініція «культурний рівень радянського народу» стає заміником — «культури українського народу». Саме поняття «культурного рівня» — розпливчате. Серед подібних новомовних кліше періодики УРСР особливої популярності набули словосполучення «культурний добробут», «культурний розвиток», «культурні запити» та ін. Вони є декларативного характеру й позбавлені національного осердя.

Звичайно, журнали пропонували читачам значну за обсягами інформацію, яка доводила, що «Партія приділяє виняткову увагу дальшому розвитку освіти, науки, літератури, мистецтва» («Україна». — 1956. — Ч. 3. — С. 2), що в Україні «Створено всі умови для забезпечення нових успіхів у розвитку науки і культури» («Україна». — 1956. — Ч. 3. — С. 2). Такі зразки трафаретно-пафосних суджень редакція журналу «Україна» пропагує постійно: «Керуючись заповітами великого Леніна (...) ЦК КПРС після XIX з'їзду повсякчасно дбав про переважне зростання важкої промисловості, що є основою розвитку всіх галузей соціалістичної економіки, обороноздатності нашої Батьківщини, поліпшення народного добробуту. (...) Чудові захоплюючі плани за ці роки здійснить рідна Комуністична партія в галузі піднесення матеріального і культурного добробуту радянського народу» [27; 4]. Знову ж перевага надається розвитку важкої промисловості, обороноздатності, а після них — як залишкове — піднесення «культурного добробуту». Доречно виникає питання: де ж турбота про українську культуру? Натомість у статті важливу увагу зосереджено на політиці, боротьбі з «буржуазним націоналізмом»: «В період між XIX і XX з'їздами партія сміливо викрила і ліквідувала злочинницьку діяльність фашистсько-провокаційської банди Берії, як у свій час вона розгромила троцькістів, бухарінців, буржуазних націоналістів та інших ворогів народу...» [27; 4]. Укотре, як бачимо, підкрес-

люється боротьба з націоналізмом, проявляється нетерпимість до будь-яких виявів національного самоствердження.

Журнальна періодика часів «хрущовської відлиги» переважно частину своєї площі присвячує рекламі успіхів партії, народу в комуністичному будівництві. Публікаціям про культуру в ній відводиться ілюстративна роль. Приміром, журнал «Україна» вдало поєднує текст з багатим ілюстративним матеріалом — фоторепортажами на теми культури, репродукціями полотен із народно-етнографічних музеїв України, фотоілюстраціями діячів українського мистецтва, працівників народного господарства і т.п. Про них часто публікуються статті, нариси, репортажі, друкуються їхні спогади. Більшість із них політично заангажована.

У висвітленні культури автори часто обмежуються нейтральними темами з національного буття і зовсім не пишуть про український народ як окрему етноспільноту. Звичайно, у статтях про «підвищення культурного рівня» не помітиш і згадки про Українську Народну Республіку, «розстріляне відродження», життя української діаспори і т.п. Зденационалізованість культури, обмаль правдивої інформації про історію українського народу, відсутність публікацій поборників національної ідеї, постійне вклинення в українські журнали російської національно-культурної спадщини є характерне для журналістики тієї пори. Ін'єктування російської тематики в український інформаційний простір спричинило українсько-російський суржик в культурі.

Оглянемо для прикладу 24 число журналу «Україна» за 1956 рік. Значну площу традиційно відведено культурі. Серед публікацій: стаття про російського марксиста Г. Плеханова: «Той, хто пішов одним з перших» (С. 2); інформаційне повідомлення про олімпіаду в Мельбурні: «В. Куц здобув золоту медаль у бігові на десять тисяч метрів» (С. 3) (ніде не згадується, що він український спортсмен); розвідка Л. Дмитерка «Світлий талант» (С. 5–6) про творчість О. Довженка (зовсім не сказано про його трагічну долю, національні погляди); нарис «Зустріч з батьками» (С. 19–20) про славетного композитора М. Лисенка (показано його підтримку пролетаріату, але не висвітлено національні погляди). Здобутки культури видання висвітлює достатньо, але змістовно публікації — національно обмежені. Про українську культуру, український народ мовиться як про складову всеосяжного загальника «радянський народ».

Обсяги тематики культурно-мистецького спрямування безпосередньо залежали від специфіки видань. Скажімо, партійно-політичні журнали «Комуніст України», «Під прапором ленінізму» та наукові журнали «Вісник Академії наук УРСР», «Український історичний журнал», «Знання та праця» і т. п. зверталися до цих питань рідко. Більше можливостей у висвітленні культури мали журнали громадсько-політичного і літературно-мистецького спрямування, такі як: «Україна», «Радянська жінка», «Вітчизна», «Жовтень», «Всесвіт», «Образотворче мистецтво», «Український театр» і т.п. Проте і в них публікації на теми культури позначені значним ідеологічним втручанням.

Творчій інтелігенції, як і решті громадянам, складно було позбуватися тоталітарної скованості. У мистецтві, літературі діяли нормативні приписи естетики «соціалістичного реалізму». Пам'яталися також адміністративні нагінки початку 50-х років у боротьбі з «формалізмом», «абстракціонізмом». В епоху «хрущовської відлиги», не зважаючи на цензуру, партійні регламентації, журнальна періодика УРСР наважується публікувати творчість шістдесятників, які

виступають поборниками історичної справедливості, утвердження загальнолюдських норм суспільного життя.

В цей час у журналі «Вітчизна» вийшов друком роман О. Гончара «Собор». «Ще ніколи, мабуть, жоден твір української літератури, — мовиться в дослідженні Віталія Ковалю «Собор» і навколо собору», — не мав такої уваги й пильного, аж «підмікроскопічного» прочитання, як «Собор», жодному не виділялося стільки дорогоцінної газетної площі, на якій запопадливі писаки від імені «читачів» чи й свого «власного» (надиктованого в скритних кабінетах) в один голос тараторили про «творчу невдачу», «ідейну ущербність», «релігійний екстаз»... Вони прагнули-таки «впрягти червоних коней мистецтва в схему своїх убогих уявлень», як і передбачав сам автор, вони вже «при чадінні культівських каганців» озлоблено клепали старі-старі ярлики на «Собор» [19; 98].

І все ж відносна лібералізація радянської системи кінця 1950 — початку 60-х років, активізувавши незалежницьке мислення, позитивно позначилися на розвитку української культури й демократизації засобів масової інформації.

Щоб краще збагнути специфіку журнальної періодики тієї пори, проаналізуємо тематичну палітру ілюстрованого двомісячника «Мистецтво» (1962 р.). Серед ряду статей про культурні здобутки українського народу в нім чільне місце посідає театр. Як свідчить кореспонденція О. Білодіда «Наші глядачі — хлібороби», митці Сумського музично-драматичного театру ім. М. Щепкіна впродовж трьох місяців устигли побувати «в усіх 23-х районах області, обслужили більше трьохсот колгоспів і радгоспів» [2; 17]. Вражає лише, що актори своєю грою намагалися не лише викликати «справжнє моральне задоволення», але й виконати... почесне зобов'язання — «завершити річний виробничо-фінансовий план до XXII з'їзду партії» [2; 17].

Окрім театру й кіно, журнал «Мистецтво» приділяє достатню увагу музиці. На сторінках видання висвітлюється творчість українських корифеїв. Наприклад, до 120-річчя від дня народження Миколи Лисенка присвятила свою статтю «Героїка в хорах М.В. Лисенка» [4; 12–13] Тамара Булат.

Як свідчення хореографічних здобутків журнал подає публікацію Андрія Гуменюка «Український танець». У ній мовиться, що наш народ віддавна приділяв значну увагу художній творчості, проте автор, як і більшість, віддає повинність «духу часу», зводячи тематику танцю до «створення хореографічного мистецтва комуністичного суспільства» [9; 22].

У період «хрущовської відлиги» в журналі «Мистецтво» розгорнулася полеміка про доцільність зняття заборони із деяких різновидів західної музики, зокрема джазу. Незважаючи на тенденційність і заполітизованість багатьох матеріалів, видання все ж приваблює своїм широким тематичним спектром, багатством фотоілюстрацій, глибокозмістовністю низки публікацій, які несуть значне інформаційне навантаження, визначають морально-естетичну спрямованість журналу й загалом розширюють естетичний досвід читачів.

Проте оновлення літератури й мистецтва відбувалось непросто. Постійно насаджувался соцреалізм як основа основ усіх видів мистецтва. Широковідомо промова М. Хрущова «За тісний зв'язок літератури і мистецтва з життям народу», надрукована у вересневому журналі «Жовтень» 1957 року, вкотре свідчить про неоднозначність його політики: «Для того, щоб правильно зрозуміти суть партійної критики культу особи, треба глибоко усвідомити, що в діяльності товариша Сталіна ми бачимо дві сторони: позитивну, яку ми підтримуємо і ви-

соко цінимо, і негативну, яку критикуємо, засуджуємо, і відкидаємо» [33; 9–10]. Окреслюючи завдання і роль журналістики у житті суспільства, перший секретар ЦК КПРС наголошує, що «преса — головна наша ідейна зброя» [33; 14].

У промові простежується звичне марксистсько-ленінське ставлення М. С. Хрущова до творчої інтелігенції, яке не передбачало повної свободи, не допускало відходу від соцреалізму в художній творчості: «Діячі літератури і мистецтва — це активні борці за комунізм. На їх кращих творах виховуються мільйони людей. Це зобов'язує наші творчі спілки, їх партійні організації вести повсякденну велику ідейно-виховну роботу, озброювати наші творчі кадри знаннями марксистсько-ленінської теорії, правильним розумінням політики Комуністичної партії» [33; 18].

Періодичні видання тієї доби хоча й реагували на партійні настанови, але менш заангажовано інформували про творчі успіхи літераторів, композиторів, кіномитців, артистів, творців образотворчого мистецтва і т.п.; висвітлювали фестивалі, огляди, конкурси; популяризували творчі доробки самодіяльних колективів, народних умільців. Значну увагу журнали приділяли поширенню досвіду культурно-освітніх закладів, бібліотек, мережа яких у той час розширювалася. У полі зору журналістів перебувала також діяльність художніх студій, музеїв, шкіл мистецтв тощо. Загалом ця пора була сприятливішою для розвитку культури, ніж сталінська епоха, що позитивно позначилося на публікаціях журнальної преси.

З приходом у жовтні 1964 р. на посаду Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва, приймаються рішення, скеровані на «подолання волютаристських тенденцій і перекосів». Започатковані М. Хрущовим реформи призупиняються, а гасло «стабільність і ґрунтовність» домінує у засобах масової інформації. «У 1960-і рр. критика Й. В. Сталіна і породженої ним системи була згорнута, а багато демократичних досягнень «відлиги» були розмиті або втрачені зовсім. Саме нагадування XX з'їзду КПРС стало небажаним і навіть небезпечним, усе більшав список заборонених тем та імен» [15; 227]. Брежнєвський період політичного невігластва, соціальної сліпоти призвів тоталітарний режим до загальної кризи.

Не вдалося створити в СРСР конкурентноздатної економіки, забезпечити належний добробут громадян, не кажучи про досягнення рівня розвинених країн. В епоху брежнєвщини сповільнився науково-виробничий і духовно-культурний поступ. Українську культуру намагалися зденационалізувати, перетворивши в «соціалістичну за змістом». У той же час всебічно підтримувалася пресою, зокрема журнальною, офіційно-усталена думка про виняткові успіхи СРСР у царині народного господарства, освіти, культури і т.д. Всіма засобами доводилося, що в СРСР — найпрогресивніше суспільство, яке наслідуватимуть інші народи. Журнальна періодика не скупилася також на докази. Із зростанням кількості невідповідностей, загостренням суперечностей комуністичного будівництва зростало намагання будь-що завуалювати кризові явища.

Різниця між сталінським і брежнєвським періодом полягала в тому, що після викриття культу особи репресивні дії зменшилася, а ідеологічний тиск посилювався: усе — від політики до літератури, журналістики образотворчого мистецтва, музики і т.д. мало переконувати в довершеності соціалістичного ладу. Громадянам складно було убезпечитися від офіційно нав'язуваного інформаційного потоку. Пропоновані пресою агітки підтасовувалися під історичні

закономірності суспільного розвитку. Здатність людини до свободи мислення гальмувалася логікою тотальних пояснень, мовними штампами панівної ідеології.

Чимало громадян, покладаючись на партійних «вихователів», переставало довіряти особистому досвіду й ідеалам. Заангажованість свідомості досягалася послідовно через інформаційне навіювання. Особливо це помітно в політично обрамлених журнальних публікаціях, зокрема культурницького спрямування. Нерідко поодинокий факт стає відправним для упереджених висновків. Часто повторювані фрази типу: «загниваючий капіталізм», «відмираючий клас», «буржуазна культура», «буржуазний націоналізм» та інші ідеологічні кліше набувають надмірного емоційного забарвлення. У їхньому контексті вибудовувалася структура публікацій.

За десятиріччя радянської влади видозмінився менталітет громадян СРСР, сформувалося їхнє заангажоване мислення й відпала потреба в жорсткому контролі. Широкі верстви звикли думати стереотипами партійно-радянських ЗМІ. Приміром, що Л. Брежнев — мудрий політик і державний діяч, Генеральний секретар ЦК КПРС і тричі Герой Радянського Союзу, Герой Соціалістичної праці і невтомний борець за мир; автор визначних праць: «Мала земля», «Відродження», «Цілина»... Гіперболізація ролі «вождя» свідчить про повернення культу особи, критикувати який боялися. До культового возвеличення прилучалася, звичайно, і журналістика. Внутрішній самоаналіз індивіда втрачався, його підміняла тиранія «логічних доведень» пропонованої інформації.

Тоталітарний режим відчуває себе настільки сильним, настільки йому вдається придушити самостійність мислення і волевиявлення громадян. Цим активно переймалася партійно-радянська журналістика, цілеспрямовано формуючи ідейно-відданих громадян — справжніх комуністів, які б не усвідомлювали різниці між фактом і фікцією, істиною і брехнею. На чільне місце була висунута «логіка ідей» — все закономірно доводилося. Люди вірили. Цього й намагалися досягти в маніпулюванні свідомістю.

Тогочасна журналістика була важливим «фактором ідейно-політичного, трудового та морального виховання широких мас трудящих, могутньою зброєю партії в мобілізації народу на боротьбу за успішне виконання величної Програми комуністичного будівництва» [17; 600] і не могла виходити за встановлені ідеологічні межі. Роль ЗМІ чітко окреслена в «Історії Української РСР» 1979 року: «Засоби масової інформації та пропаганди всемірно сприяли успішній реалізації висунутої партією соціально-економічної програми, дальшому піднесенню трудової й суспільно-політичної активності радянських людей, їх ідейної переконаності та свідомості, розвитку всенародного змагання за виконання завдань неухильного піднесення народного господарства та культури» [17; 598].

Журналістика «застою» виконувала ідеологічно-формуючу функцію, зокрема через показ духовно-культурного зростання. На замовлення партії вона також викривала огріхи у тій чи іншій сфері культури, скажімо вільнодумство українських літераторів. Така критика була спопеляючою, нерідко морально знищувала людину.

Матеріалів виховної спрямованості друкувалось чимало. Скажімо, в «Жовтні» за 1974 рік (Ч. 1) у рубриці «Рік п'ятирічки — четвертий» опубліковано статтю Романа Матейка «Школа комуністичного загартування». Тут уко-

тре помічаємо типові ідеологеми часу: «Перемога комуністичних ідеалів, наші успіхи в побудові нового суспільства насамперед залежать від рівня свідомості трудящих і, зокрема, молоді, її готовності продовжити революційну справу старших поколінь. (...) Все більшого поширення набувають такі дійові форми ідейного загартування юні, як ленінські уроки, ленінські читання, теоретичні конференції, присвячені вивченню праць В.І. Леніна» [24; 115].

В основі наведеного цитування — типові зразки незліченних мовних штампів, через постійне повторювання (психологічне нав'ювання) яких преса формувала ідеологічні переконання, об'єднувала громадян у монолітну масу одержавлених особистостей. Коли журнальні та інші ЗМІ торкалися культури, то обов'язково декларували, що вона соціалістична, ввібрала в себе найкращі риси, традиції духовної культури всіх народів СРСР, збагачується і розвивається на їхній основі. Створення «соціалістичної за змістом» культури насправді передбачало нівеляцію й тотальне зросійщення української культури. З цією ж метою журнальна періодика призвичаювала громадян до понять: «радянська культура», «радянське мистецтво», «радянський спорт», «радянське кіно», а відтак — радянські актори, композитори, співаки, художники і т.д. і т.п.

Усе зображуване сягало «світлих висот», виглядало привабливим, досконалим, хоча справжнє життя було далеким від ідеалу: партійна недоторканність, блат у придбанні дефіцитних речей, розкрадання, пияцтво і т.д. Небувало розмаху набувають адміністративні зловживання, проте компартійна захищеність унеможливлювала притягнення керівництва до відповідальності, «породжувала безкарність та підпільну злочинність у вищих адміністратурах і на місцях. Хабарництво, кумівство, протекціонізм набули таких розмірів та стали настільки очевидними, що ЦК партії доводилося «про людське око» вести з ними (тобто з собою) «рішучу боротьбу» [25]. Ці теми журналістика оминала.

Український письменник-шістдесятник Михайло Осадчий зазначав на подібності тиранів Сталіна і Брежнєва в ставленні до України: «у Сталіна переважала фізична страта України над духовною, а тиран Брежнєв більше трудився над духовним нищенням України (...): 92% українських шкіл за Сталіна, і лише 50% за Брежнєва. (...) У брежнєвських політичних катівнях найтяжчим злочинном був сам термін «Україна», навіть з епітетом «радянська». (...) Мав би місце, скажімо, епітет «суверенний (замість «радянський») це бісило б кагебістів куди менше» [18; 387].

Мас-медіа постійно наголошували на провідній ролі російського народу в економічному, політичному та культурному розвитку, популяризували твердження про двомовність (чи то пак російськомовність) як фактор духовного єднання народів, широко послуговуючись партійним уявленням про їх культури. В окреслених ідеологічних межах займалися висвітленням освіти, науки, літератури, різновидів мистецтва, самодіяльної творчості та ін., відповідно до профільної спрямованості. Часто в публікаціях мовилося про формування засобами культури ідеалів підростаючого покоління, зокрема на прикладах діяльності В. Леніна, революційно-бойових і трудових традиціях і т.п.

У такому ж річищі писалися публікації про розвиток освіти. З особливою наполегливістю доводилося, що в радянській країні найбільше освічених людей, зокрема фахівців із вищою і середньою спеціальною освітою. Невпинно нагадувалося, що в СРСР суцільна письменність, стрімко розвивається наука і т.д. У науково-популярних та інших виданнях часто мовилося про неперевер-

шені досягнення радянських вчених. Перевага при цьому надавалася, звісно, росіянам.

Журнальна періодика вела постійну боротьбу з проявами свободи творчості, називаючи їх «дрібнобуржуазною психологією», «чистим мистецтвом», «буржуазним націоналізмом», «ідеологічними диверсіями контрреволюції», «отруйними зернами імперіалістичних ідеологів». Викривальні матеріали на ці теми тиражувалися впродовж усієї брежнєвської пори. Особливо гостро критикувався незалежний показ явищ та історичних подій. Так, на квітневому 1973 року пленумі КПРС серед іншого зазначалося, що «...в ряді публікацій були відступи від класових, партійних критеріїв у оцінці суспільних явищ і процесів. Їх автори виявляли національне чванство і обмеженість, іделізували патріархальщину, з ідейно порочних позицій «самобутності» висвітлювали історичне минуле українського народу (...). Деякі літератори в своїй творчості відходять від актуальних тем сучасності, проявляють національну обмеженість, засмічують українську мову архаїчними словами та штучним зворотами» [17; 564].

Яскравим прикладом упередженого висвітлення національної тематики слугує постійна рубрика «Пост імені Ярослава Галана» в журналі «Жовтень». В опублікованих тут матеріалах не лише осуджується місцевий націоналізм, але й гнівно таврується державницька діяльність української діаспори. Приміром, у статті Миколи Ільницького «Відсіч націоналістичним наклепникам» наводяться такі сентенції: «Українські буржуазні націоналісти з особливою старанністю відстоюють твердження, що «самостійницька» еміграція нібито виступила як незалежна політична одиниця, чесно служила українському народові, вболівала за його долю. Яка це «чесність», які «вболівання», наочно показує вся історія ганебної діяльності націоналістичної еміграції, і її нинішнє слугування найреакційнішим таборам антикомунізму» [16; 110].

Духом боротьби з націоналізмом позначена також стаття Бориса Кухти і Марії Слободян «Агентура міжнародного імперіалізму». В хід ідуть партійні поціновування, ідеологічні шаблони: «Практика соціалістичного будівництва свідчить про те, що встановлення соціалістичного ладу автоматично не усуває спроб реакції відродити націоналістичні настрої і погляди, не виключає можливостей для прояву націоналізму з боку політично незрілих і ворожих елементів. Саме тому, сіючи отруту націоналізму, імперіалістичні кола сподіваються зібрати бажаний урожай — повалити соціалістичний лад у країнах соціалізму, повернути колесо історії назад. (...) Захисники вчорашнього дня в історії людства цинічно відверті, говорячи про свої задуми. «Націоналізм — це вибухівка, яка загрожує єдності комуністичного блоку», — пророкує західнонімецький «теоретик» Є. Майоніка» [21; 86].

Викриваючи «ворожу діяльність імперіалізму» автори публікації принагідно наводять слова Л.І. Брежнєва, висловлені на XXIV з'їзді КПРС: «Саме на націоналістичні тенденції, і особливо ті з них, які набирають форми антирадянщини, буржуазні ідеологи, буржуазна пропаганда найохочіше роблять ставку в боротьбі проти соціалізму і комуністичного руху» [21, 86]. Журнальна періодика не могла не рахуватися з цими критичними «зауваженнями». А тому, уникаючи національних кутів, наголошує на розвитку не української, а єдино-радянської культури. В матеріалах не могло бути й мови про український патріотизм, почуття національної гордості, правдивий показ вітчизняної історії.

Аналізуючи журнали тієї пори, приходиш висновку, що коли й публікувалася українська тематика, в більшості вона зденационалізована — українського народу ніби нема, бо прикметник «український» всюди вперто підмінюється на «радянський». Набагато частіше можна зустріти словосполучення «український націоналіст», аніж, скажімо, «український вчений» і т.д. Нав'язування поняття «радянський» позбавляло національної самобутності. Знекорінений індивід відчував себе «гвинтиком радянської машини».

Партійно-радянська журналістика, висвітлюючи проблеми культури, послугоувалася тими ж екзальтовано-емоційними тонами, що і в зображенні героїзму трудових перемог та ін. Її змушували зображувати українську культуру як переконливий доказ «розвинутості» соціалістичного суспільства. Оскільки ЗМІ були позбавлені широких можливостей орієнтуватися в досягненнях світової цивілізації, вони послугоувалася партійними дороговказами. Ідеологічна заангажованість домінувала у творчості журналістів.

Наприклад, громадсько-політичний, літературно-художній ілюстрований двотижневик «Україна» 1950–60 рр., відмежовуючись від тогочасних реалій, наполегливо доводить, що лише через самовіддану працю громадян на благо радянської країни, високу комуністичну свідомість можна досягти високих показників в економіці, культурі, освіті і т.д. Змістовне наповнення видання часто зводиться до прославлення керівної ролі партії. Масові ідеологічні напучування подаються у вигляді заскорублених схем, далеких від життя. Так, у замітці «Програма динамічного розвитку» («Україна». — 1976. — Ч. 2) відзначається: «Величні здобутки Країни Рад у комуністичному будівництві особливо разуючі на фоні глибокої економічної кризи, яку переживає капіталістичний світ. Коментуючи важливий [партійний] документ, світова громадськість, засоби масової інформації зарубіжних країн, підкреслюють, що головне у нових радянських планах — це дальше піднесення матеріального і культурного рівня життя народу на основі динамічного розвитку суспільного виробництва, підвищення його ефективності. (...) Здобутки СРСР, особливо в роки дев'ятої п'ятирічки, а також напрями діяльності на майбутнє, які ухвалить XXV з'їзд КПРС, переконливо засвідчують державну мудрість і далекоглядність внутрішньополітичного курсу КПРС і радянської держави...» [30; 3].

Досягнення світового співтовариства журнальною періодикою замовчувалися, кроки глобалізації не помічалися, натомість масово тиражувалися матеріали про переможну ходу соціалізму. Навіть літературно-художній та громадсько-політичний журнал Спілки письменників України та Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами «Всесвіт», який публікував у той час цікаві новинки із зарубіжної літератури, кращі зразки світової белетристики, статті, репортажі, нариси, захоплюючі рубрики «Наші інтерв'ю», «Веселі сторінки», «Калейдоскоп всесвіту», заповнений комуністичною пропагандою. Перші сторінки видання — суцільне прославлення радянського суспільства міжнародною громадськістю. Крім того, штучно вишукуються факти для всеохопної компрометації капіталістичного світу.

У рубриці «Стали народи пліч-о-пліч» наголошується, що вже наступила епоха розширення комуністичного простору на планеті, міцніє співдружність соціалістичних держав. Про це свідчать і рядки передовиці «Під знаменом інтернаціоналізму» (1972. — Ч. 12): «Радянський народ — передова сила вселюдського поступу, будівник вірцевого комуністичного суспільства, надія лю-

дей і націй, пригноблених капіталізмом. Тому півстолітній ювілей СРСР є знаменною віхою не тільки нашої історії — його осмислюють прогресивні уми світу як радісний підсумок загальнолюдської боротьби за утвердження на всій землі соціальної і національної справедливості...» [26; 4].

Автори публікації акцентують, що радянський досвід державності є взірцем для борців за соціальну й національну свободу. СРСР бореться проти людського пригноблення, виступає за мир і дружбу між усіма народами. Як наслідок, «світове письменство проймається ідеями наукового комунізму (...). Представники різних народів, об'єднані спільним бажанням служити своїй багатонаціональній Вітчизні (...) стали прапороносцями інтернаціоналізму в світовій літературі і здобули визнання всіх народів землі» [26; 5]. Чи дійсно світове письменство перейнято ідеями марксизму-ленінізму — журналістів не хвилювало.

Возвеличення як засіб ідеологічної маніпуляції свідомістю має використовувалося кваліфіковано — залучалися не лише власні, а й зовнішні «поціновувачі», «шанувальники» радянського ладу. Для доведення партійних істин журнал публікує також заідеологізовані добірки поезій. Наочним підтвердженням цьому слугує, приміром, вірш болгарського письменника Георгія Джагарова «Свято»:

Приносить
Жовтень
всім дари багаті (...).
Зриває
Жовтень
вікові закови,
згортає бруд старого світу в люк,
утверджує життя ясне і нове –
без дармоїдів,
шахраїв,
падлюк [11; 8].

Ідеологічно схожий вірш «О радянська земле!» опублікований у «Всесвіті» (1972 р.) за авторством Луїса Фюрнберга з НДР:

Радянська земле! Де знайду я слово,
Величне й чисте, на хвалу тобі? (...)
Ми любимо, як сонце, Рад Країну,
Ми вколо неї — здружена сім'я [32; 8–9].

Тотальна заполітизованість публікацій у царині культури — типова ознака літературно-журнальної періодики того часу. Поезія, статті, нариси, інтерв'ю тощо слугують надійним засобом позитивного поціновування, яке переконує читачів у всесвітньому значенні революційних перетворень СРСР. Так, прийняття нової Конституції УРСР 1972 року журнальна періодика подає як найдемократичніший документ того часу. Хоча й славословили ЗМІ народовладдя, але ради, профспілки та ін. насправді виконували другорядну роль. У період «застою» свобода слова забезпечувалася декларативно: тиражувалися пусті гасла про «права громадян»; «задоволення матеріальних потреб» і «культурних запитів»; «національну справедливість» тощо. Із прийняттям Конституції УРСР побільшало ідеологічних штампів у журналістиці. У нескінченних

повтореннях ЗМІ відшліфовували соціально-психологічні стандарти, що приводили до маргіналізації особистості.

Серед важливих компартійних положень, які масово тиражувалися журнальною періодикою, провідною була теза про розвиток і зміцнення нової спільноти «радянський народ». Хоча тоталітаризм по-насильницькому об'єднав народи в штучну спільність — Союз Радянських Соціалістичних Республік, преса продовжувала доводити, що «єднання» — історична закономірність розвитку суспільства. Продемонструємо це на прикладі журнальних матеріалів «Народної творчості та етнографії».

Автор О.І. Дей у статті «Питання фольклору в світлі положення про нову історичну спільність — радянський народ» (1973. — Ч. 5), посиляючись на міркування Л. Брежнєва про нову «етнічну єдність», намагається довести слушність побудови єдинорадянського фольклору через відбір кращих зразків народної творчості народів СРСР: «У формуванні духовного обличчя людей нової історичної спільності важливу роль відіграла радянська соціалістична культура, яка склалась і розвинулась за півстоліття існування СРСР. «Ця культура, — говорив Л.І. Брежнєв, — включає в себе найцінніші риси і традиції культури та побуту кожного з народів нашої Батьківщини. (...) У різноманітності національних форм радянської соціалістичної культури дедалі помітнішими стають інтернаціональні риси» [10; 7–8]. О. Дей стверджує, що «в органічний сплав соціалістичної змістом та багатонаціональною формою нашої культури вливаються і створені та створювані всіма народами СРСР народнопоетичні надбання. (...) Національне виступає як особливе загальнорадянського, а радянське — як спільне національного» [10; 9].

Тоталітарному режиму доби «застою» вкрай необхідно була слухняна, репрезентативна періодика, яка б мобілізувала суспільні сили на побудову «казарменого» соціалізму. Як зазначає український історик Ярослав Грицак: «Письменникам, поетам і літературним критикам роз'яснювали, що «партія вимагає не інтимної лірики, а пісень, які б надихали колгоспників і фабричних робітників», що в прозі перевага має бути надана публіцистиці, і що особливий наголос треба ставити на висвітлення «взаємозв'язків» і «взаємодії» радянських народів та їхніх літератур. (...)

Наслідком розгрому української літератури у 1970-х роках було щось більше, аніж особисті трагедії її найяскравіших представників (...) йшлося про зведення української літератури до стану «неповної культури неповної нації» [8; 212].

Ведучи мову про тогочасних журналістів, не слід забувати про невидимі жертви режиму — тих, хто змушений був «адаптуватися» задля можливості бодай спорадичного висвітлення проблем української культури чи подання правди в завуальованій формі. Журнальна періодика епохи «брежнєвського застою» була заручником політичної ситуації, як і її творці. Ті, хто не прислужували, зазнавали переслідувань.

У суспільстві наростало розчарування, ширились невдоволення, зневіра, критичні погляди. Журналістиці важко було приховувати прірву між зображуваним і дійсністю, ідеалами та реальністю. Радянська країна, переобтяжена малоефективною політико-економічною системою вже не могла належно розвивати освіту, науку, культуру, просувати технічний прогрес, забезпечувати добробут населення. Численні прорахунки партійного керівництва поставили

СРСР перед загрозою бути відкинутим на узбіччя цивілізації. Нова командно-адміністративна еліта терміново почала шукати виходу з глибокої соціально-економічної та моральної кризи.

Преса УРСР після «застою» швидко прореагувала на горбачовську політику демократизації й гласності. З послабленням тотального контролю демократично налаштовані журналісти стали першопрохідцями національного відродження, генераторами української національної ідеї.

У роки горбачовської гласності й перебудови почали проводитись об'єктивні дослідження, з'являтися публікації, які показали реальний стан культури. Того не могла висвітлювати журнальна періодика часів стагнації. Як зазначав Іван Дзюба: «З гіркотою слід визнати, що СРСР за багатьма показниками відстає в культурному розвитку від ряду країн: 25-е місце в світі за рівнем освіти населення, 29-е — за кількістю музеїв, 47-е — за виробництвом паперу. (...) Симфонічних оркестрів у СРСР у 20 разів менше, ніж, наприклад, у США, театри і музеї відвідує менше 10% населення країни, концерти симфонічної і камерної музики — 1%. (...) Американці витрачають на освіту 12% національного доходу, ми — в перерахунку на конвертовану валюту — 1%. (...) Бібліотеки СРСР заповнені мільйонами томів літератури низької художньої якості. Понад 2 мільярди книг бібліотечного фонду країни ні разу не були запитані читачами. (...) Зв'язок із світовою інтелектуальною культурою майже перерваний від середини 20-х років, оскільки той мізер, що перекладається і видається, не витримує жодної критики...» [12; 114]. Мас-медіа доби брежнєвсько-сусловського зрілого соціалізму, були далекі від того, щоб відображувати подібну статистику.

Горбачовська перебудова, випереджуючи проекти Комуністичної партії, виявилася плідною в історичній площині. Немало проблем, які постали в той період, донині не втратили своєї актуальності. Здійснюючи реформи, радикально налаштоване керівництво переслідувало мету (вже в котре) подолати відставання СРСР від розвинутих держав через модернізацію неефективної політичної системи.

Унаслідок демократизації поряд із управлінськими рішеннями все більша роль відводилася інформаційній політиці. Сутність реформ полягала, крім іншого, в тому, щоб звільнити медіа-простір від потоків безнадійно застарілої інформації, оновити його. Журналістика, яка до цього звично маніпулювала суспільною свідомістю, в умовах гласності й демократизації змінювала ідеологічну тактику, сприяла ломці старого механізму державного правління, утверджувала більш прогресивні підходи у розв'язанні політичних, економічних, культурологічних завдань.

Особливість інформпростору полягала також у тому, що засоби масової інформації, звільняючись від тиску адміністративно-командної системи, не потрапляли в фінансову залежність від олігархічних структур. Сучасні ж ЗМІ в умовах економічного виживання часто практикують замовне інформування, тиражують духовно вбогі матеріали, уникають обґрунтованої критики, зловживають «чорним піаром», особливо під час передвиборних кампаній. У ЗМІ горбачовської епохи не відчувається такого неадекватного користування словом, приниження його ролі. В багатьох виданнях ситуація була унікальною — прес тоталітаризму зведений до мінімуму, а матеріальна залежність — незнач-

на. Як результат — період демократизації, свободи слова дав журналістиці можливість розв'язувати багато наболілих питань.

Журнальна періодика тієї доби в багатократ менше займалася приниженням гідності, підтримкою економічного деспотизму, обездуховленням через низькопробну, розраховану на ниці інстинкти медіа-продукцію, ніж нині. Велика відповідальність, самоконтроль, об'єктивність диктувалися високими цілями. Сміливі журналістські дослідження не були рідкістю.

Заклик до модернізації суспільства через його вдосконалення був одним з основних, гласність відкривала широкий простір для діагностики суспільного буття. М. Горбачов зі своєю революційно налаштованою командою, численними прихильниками на місцях вірили, що завдяки глибоким політичним, соціальним, культурним та інтелектуальним змінам у СРСР можна досягти економічних та інших перетворень.

У тогочасних ЗМІ закінчується період рапортomanії, «іскрометних» гасел, «успіхів», «перемог», «невмирущості», «всесвітньо-історичної значимості». Водночас демократизація журналістики не була безболісною. Мали місце адмінтиск, звільнення з роботи, розправи за свободу висловлювання. Приміром, об'єктивне висвітлення ролі Мазепи та Переяславської угоди в українській пресі викликало шквал обурення з боку компартійних видань. Ідеологічний актив партії в журналі «Комуніст України» гнівно протестував: «Яке виправдання можна знайти діям І. Мазепи? Вчені мусять сказати тут своє слово, (...) лише глибока упередженість, небажання рахуватися з історичними реальностями обумовлює появу думок про нібито негативне значення Переяславського акту 1654 року для історії України...» [20; 23].

Журналістика вела пошук виходу з кризового стану, адже політика демократизації не могла розв'язати багатьох проблем. Незабаром ЗМІ віднайшли «ген самознищення» тоталітарного режиму. Суть його в тому, що територіальна експансія Кремля, прагнення до світового панування були викриті як шовіністична політика, а російський первень перестав вважатися домінуючим. Така концепція все більше утверджувалася в суспільстві горбачовського періоду, а журнальна періодика тієї пори сприяла цьому. Викриваючи антиприродний зміст радянського ладу, який доти старанно замасковувався, журнали розвивали в політичній культурі критичне мислення, а відтак — сприяли погляду на комунізм як «невдалу форму модернізації» [36; 241].

Щоправда, мас-медіа, які активно утверджували самотність, ще недостатньо усвідомлювали шляхи в майбутнє. Недостатньо бачили їх і вітчизняні та зарубіжні науковці — цивілізація не знала практики переходу від соціалізму до капіталізму. Західний дослідник Роберт Скідельскі у праці «Шлях з рабства: Економічні та політичні наслідки загибелі комунізму» зазначає, що «Досі жодне суспільство не було настільки, до найменших дрібниць, централізованим. А тому важко передбачити динаміку його перетворень. Еволюціоністські концепції безсилі в намаганнях знайти дороговкази в майбутнє. Суспільні інститути, покликані забезпечити це майбутнє, не матимуть іншого вибору, ніж будуватися з уламків зруйнованої системи» [37; 173].

Соціально-політичні перетворення в СРСР потужно вплинули на формування нового мислення. Яскраво це простежується в тогочасних газетах, журналах, радіо, телебаченні. У роки перебудови чимало працівників ЗМІ усвідомлювали занепад радянської держави і шукали вихід із ситуації. Запобіжним

засобом для забезпечення системи від розвалу вбачали свободу слова й лібералізацію суспільного життя. Необхідність утвердження національної самобутності, а відтак державного суверенітету, в українську журналістику приходять дещо пізніше. Таким чином, журнальна періодика горбачовської епохи поступово переходила від критики політичної системи до новітнього розв'язання проблем.

Висвітлюючи неспроможність марксистсько-ленінської ідеології, адмінсистеми, потворність радянської практики, журналісти розвивали національну свідомість, культуру громадян, підтримували їхні антиколоніальні настрої. Осудивши тоталітаризм, імперське мислення, вони поставили на порядок денний національне відродження та активний пошук виходу із соціально-економічної й культурно-духовної кризи. А тому працівники ЗМІ нерідко виступали дослідниками економіки, історії, культури, соціології, політології та ін. До них охоче прилучалася творча інтелігенція, яка вловлювала дух часу й сприяла розвитку національної справи.

Оновлена тематика журналів сприяла утвердженню демократичних поглядів, якісних підходів до розв'язання проблем українства. Зрозуміло, що преса горбачовської пори не стрімко перейшла до новітніх стандартів. Тематика багатьох журнальних матеріалів свідчить про інерційну заангажованість у висвітленні багатьох питань. Низка публікацій 1986 року ще рясніє багатьма вкрапленнями марксистсько-ленінської ідеології. Відхід журнальних видань від компартійних шаблонів мислення розпочинається приблизно в 1987 році. Проходить болісно, суперечливо, завершуючись у середині 1988-го.

Так, скажімо, про зашкарублі ідеологічні підходи у розв'язанні питань літератури свідчать полемічні роздуми Михайла Пригодія «Утвердження істини», опубліковані в журналі «Київ» 1987 року (Ч. 11): «Ми знали, що поняття партійності сформулював, висунув В.І. Ленін 1905 року, позначивши ним якість нової, народженої соціалістичною революцією літератури, її новаторську сутність. Правда, ця ідейно-естетична категорія витлумачувалася занадто спрощено, переважно в політичному аспекті, без розуміння своєї художньої творчості. Ось би зайнятися поглибленням нашого розуміння ленінського принципу» [29; 149]. Звернімо увагу, автор публікації у пропаганді партійних поглядів на літературу вже не практикує наступальності, як було у попередні роки, а застосовує лояльний підхід в обороні комуністичної системи. Як данина офіційній ідеології з нагоди 70-річчя Жовтневої революції на другій сторінці обкладинки видання вміщено агітаційний плакат В. Васильченка «Перемога», вірші П. Тичини «Партія веде», В. Сосюри «Червона зима».

Щоправда, у цьому числі «Києва» вже помічаємо перші ознаки перебувального часу, про що свідчить започаткування рубрики «Демократизація. Гласність. Література» (С. 144–147), а також новий погляд на роман Олеся Гончара в статті Анатолія Погрібного «Неперебутність Собору» (С. 153–157).

Партійно-ідеологічний підхід у відображенні дійсності довше протримався в журналі «Жовтень». У 1988 році поруч із прогресивними рубриками «Зі скарбниці світової поезії», «Пошук»; творами Дмитра Яворницького «Історія запорізьких козаків» (Ч. 4–12), Володимира Сергійчука «Дипломатична служба Богдана Хмельницького» (Ч. 9–12), Юрія Мушкетика «Запорізький характерник» (Ч. 4) та ін. ще мають місце політично заангажовані публікації на кшталт: «Уроки Ярослава Галана» (Ч. 1), «В.І. Ленін і Галревком» (Ч. 4). У тогочасному «Жовтні» наявні також усталені ідеологічні висловлювання: «70-річна історія

Країни Рад переконливо демонструє силу і життєвість ленінської національної політики КПРС. Свідченням цього є всебічний розквіт Тернопільської та інших західних областей Української РСР у сім'ї радянських народів-братів» [23; 121], «Тут, на західноукраїнських землях, діяли озброєні банди ОУН, які громили приміщення масових громадських організацій, нападали на активістів революційно-визвольного руху, розганяли збори і мітинги трудящих. Головний удар в першу чергу спрямовувався проти комуністичних організацій» [34; 122] та ін.

Подібним ідеологічним антуражем відзначаються й окремі рядки журналу «Дніпро» 1989 року, спрямовані на відродження «чесного» ім'я партії та її вождя: «Не випадково ж Володимир Ілліч Ленін так багато уваги, особливо в останні роки життя, приділяв тому, щоб у нашому багатонаціональному Союзі утвердився принципово новий тип міжнаціональних відносин, заснований на взаємній довірі, повазі, взаємодопомозі — і фактичній, і реальній, а не тільки формальній рівноправності. Закроєно було дуже добре: вперше народ до народу прийшов не зі зброєю і не по данину, а щоб разом будувати краще життя, обмінюватися мудрістю і досвідом. Але після Леніна мало робилося, щоб на ділі розвивати ці нові основи співжиття (...), і під покровом формального благополуччя втрачалось те, що було закладене в ленінські часи» [5; 57].

Прикметно, що в непростий час національно-політичних і соціальних зрушень журнал «Дніпро» все ж очищається від компартійної ідеології й публікує багато незаангажованих матеріалів на актуальні політичні, соціальні теми; цікаві розвідки із царини літератури, історії, науки, освіти і т.д. Показовою в цьому плані є глибокозмистовна стаття Володимира Базилевського «Що література може?». Це питання автор адресує не лише опонентам, а й собі. І робить слушний висновок: «На порі не тільки нові ідеї, а й розуміння та підтримка їх у коридорах влади. Повернення на висхідні позиції неможливе. Зараз газети й журнали читають навіть ті, хто не читав їх зроду» [1; 10].

З розквітом українського відродження (кін. 80-х — поч. 90-х років), яке вражало розмахом політичного й культурного руху, ЗМІ активно сприяють національному самовизначенню громадян. Періодичні видання почуваються набагато впевненіше, ведуть диспути про розвиток політичної думки, історичну спадщину, переслідуюваних у радянську пору діячів української науки, культури, про фальсифікаторів історії, реабілітацію невинно знищених сталінським режимом та ін.

В українській справі учасники руху опору єдналися з науковцями, публіцистами та іншими національно свідомими представниками українського суспільства, серед яких: Олесь Гончар, Микола Вінграновський, Василь Захарченко, Іван Драч, Анатолій Погрібний, Лариса Брюховецька, Оксана Забужко, Сергій Плачинда, Лесь Танюк, Михайло Косів, Сергій Головатий, Віталій Коваль, Юрій Шаповал, Володимир Яворівський...

Нова хвиля демократичного поступу додавала впевненості журналістам у боротьбі з адептами тоталітаризму. Незважаючи на шалений командно-адміністративний тиск, ведучи запеклу боротьбу з компартійними структурами, журналістика впевнено долала перешкоди на шляху утвердження демократії. У квітні 1989 року відомий журналіст Віталій Карпенко писав у журналі «Україна»: «причини уповільнення ходу перебудови в республіці (доцільно) шукати не стільки в пресі, скільки в консервативній позиції наших керівних органів різ-

ного рангу. (...) Дехто з них, звісно, перебудувався, дехто робить спроби перебудуватися, а дехто й не думає» [6; 3].

Горбачовська політика гласності поступово залучала в лави нових прихильників: інтелігентів, робітників, студентську молодь і навіть членів Комуністичної партії. Проте не поспішали перейматися демократичними процесами перший секретар ЦК КПУ Володимир Щербицький і його команда. Цілком логічно, що у своїй партійній доповіді 16 травня 1989 р. він гнівно осудив членів КПРС за плюралізм поглядів і відхід від усталеної партійної лінії: «...не всі вони показали себе у виборчій кампанії справжніми бійцями партії. Були такі, хто по-примиренському безпринципно ставився до антирадянських і націоналістичних проявів. А деякі й самі дозволяли собі політично незрілі, недостойні члена партії заяви та демагогічні випадки (...). Ясно, що це не повинно залишатися без оцінки і висновків» [13; 3].

Передова громадськість протестувала проти волонтаристської політики В. Щербицького, яка гальмувала перебудову. Це вилилося в цілий ряд листів Михайлу Горбачову, зокрема О. Гончара, В. Чорновола та ін. Був також колективний лист 144 київських науковців, інженерів, лікарів на ХІХ партконференцію, в якому серед іншого вимагалось: «...жодного нового атомного енергоблока в республіці. Розкрити, нарешті, тему голоду 1933 року на Україні, дозволити писати про нього всю правду. Видавати твори Винниченка і Грушевського. Засудити великодержавний шовінізм (...). Надати українській мові статус державної...» [28; 3].

Преса того часу, висвітлюючи історичну тематику, порушуючи питання духовності та культури, відіграла важливу роль в національному самоусвідомленні українського народу. Активізація суспільства у другій половині 1989 року випередила указ Президії Верховної Ради УРСР 23.06.1989 про офіційну геральдику і різні «дискусії», які йому передували. Масове використання громадською національною символікою на зборах, мітингах, демонстраціях у багатьох містах України засвідчило її широке визнання.

Національно-культурні вартості символізують велич українського народу. Пишучи про них, ЗМІ актуалізували історичну спадщину, збагачували культурно-духовну сферу. Цьому всебічно сприяли прогресивні мас-медіа — від центральних до самвидавної преси і транскордонних радіопередач. Українська культура в епоху гласності завдяки ЗМІ, зокрема журнальним, позбувалася тоталітарних обмежень. Докази, аргументи, факти, які спростовували партійно-радянські символи та ідеї, збагачували свідомість громадян, ставали духовними чинниками їхнього прозріння і повернення до першооснов національної культури. Висловлюючи міркування про культуру як першооснову буття, львівський науковець Йосип Лось зазначає: «...хоча існування народу забезпечується у політичній, економічній та соціальній сферах, все ж увінчує це існування, буття народу — культура, бо вона є образом народу, бо вона виявляє і символізує національний світогляд, етичні, релігійні, мистецькі, естетичні, соціальні аспекти життя народу у кожную добу його існування. (...) Маркс, а за ним Ленін — у потворнішій формі помістили релігію, культуру, мистецтво у так звану «надбудову», яка буцімто визначається способом матеріального виробництва. (...) Матеріальний спосіб виробництва сам по собі якраз є «надбудовою», бо сягає корінням у релігію та мистецтво...» [22; 380]. Таке бачення культури свідчить,

що засоби масової інформації часів перебудови через критику партійно-ідеологічних стереотипів сприяли відродженню української культури.

Утверджуючи правду, борючись із тоталітаризмом, журнальні ЗМІ сміливо подавали історію України, показували її видатних діячів та героїв. Треба було нарешті (і журналісти зважилися) показати масове знищення української інтелігенції, згорання українізації, ліквідацію незалежних УАПЦ, УГКЦ, партизанську боротьбу на теренах Галичини в 1940 — початку 1950 років, репресії проти українських шістдесятників, політичні репресії 1972–73 років, якими було усунуто від творення культурно-духовних цінностей багатьох талановитих митців, українську еліту. Не оминулася й остання хвиля репресій 1977–80 років, пов'язана з розгромом Української Гельсінської групи. Цій тематиці прислужився, насамперед, позацензурний журнал «Український вісник» (відновлений після тривалої перерви); офіційний тижневик «Україна», який проводив послідовну лінію у висвітленні тем «розстріляного відродження» 1920 рр., голодомору 1932–1933 рр., придушеного відродження 1960-х рр.

У період горбачовської перебудови журнальна періодика давала відповіді на найгостріші питання національно-культурного відродження і виступала в умовах гласності важливим засобом досягнення цієї мети. Нинішній громадській пресі слід із такою ж наполегливістю й неупередженістю займатися соціально-політичними й духовно-культурними проблемами.

1. *Базилевський В.* Що література може? // Дніпро. — 1989. — Ч. 2. — С. 2–12.
2. *Білодід О.* Наші глядачі — хлібороби // Мистецтво. — 1962. — Ч. 4. — С. 17–18.
3. *Білозеров С.* Під прапором радянським // Радянська жінка. — 1962. — Ч. 12. — С. 6–8.
4. *Булат Т.* Героїка в хорах М.В. Лисенка // Мистецтво. — 1962. — Ч. 2. — С. 12–13.
5. Все життя беремо уроки поезії // Дніпро. — 1989. — Ч. 1. — С. 52–64.
6. Гострі кути перебудови: Діалог Віталія Карпенка, редактора газети «Вечірній Київ» та Івана Салія, першого секретаря Подільського райкому партії міста Києва // Україна. — 1989. — Ч. 15. — С. 3.
7. *Грабовський С.* Микита Хрущов: сталініст, блазень, реформатор // www.yabluko.org.ua/yabl-cgi/view.cgi?svoboda/50225130404. — 2005. — 14 берез.
8. *Грицак Я.* Нариси з історії України: Формування модерної української нації XIX–XX століття: Навч. посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студ. іст. фак. вищ. навч. закладів, вчителів — К.: Генеза, 1996. — 360 с.
9. *Гуменюк А.* Український танець // Мистецтво. — 1962. — Ч. 4. — С. 20–22.
10. *Дей О.* Питання фольклору в світлі положення про нову історичну спільність — радянський народ // Народна творчість та етнографія. — 1973. — Ч. 5. — С. 7–16.
11. *Джагаров Г.* Свято // Всесвіт. — 1972. — Ч. 12. — С. 8.
12. *Дзюба І.* Пастка. Тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна. — К.: Криниця, 2003. — 144 с.
13. Завдання партійних організацій республіки по посиленню партійно-політичної роботи в сучасних умовах / Доповідь В.В. Щербицького на пленумі ЦК

- Компартії України 16 травня 1989 р. // Радянська Україна. — 1989. — 17 трав. — С. 3.
14. *Захарова Є.* Як у рідної мами // Радянська жінка. — 1962. — Ч. 12. — С. 11.
  15. История мировой журналистики: Учебник / А.Г. Беспалова, Е.А. Корнилов, А.П. Короченский и др. — 2-е изд. — Ростов на Дону, 1999. — 344 с.
  16. *Льницький М.* Відсіч націоналістичним наклепникам // Жовтень. — 1974. — Ч. 12. — С. 110–113.
  17. Історія Української РСР: Українська РСР в період розвинутого соціалізму і будівництва комунізму (кінець 50-х –70-і роки): У 8 т. 10 кн. / Голов. ред. Ю.Ю. Кондуфор. — К.: Наук. думка, 1979. — Т. 8. — Кн. 2. — 700 с.
  18. *Камінський А.* На перехідному етапі: «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні / Авт. передм. М. Прокіп. — Сер.: Монографії. — Мюнхен, 1990. — 624 с.
  19. *Коваль В.* «Собор» і навколо собору. — К.: Молодь 1989. — 272 с.
  20. *Кондуфор Ю., Кульчицький С., Сарбей В., Смолій В., Хміль І.* Назустріч племуну ЦК КПРС «Про вдосконалення міжнаціональних відносин в СРСР» — Україна: діалектика історичного розвитку // Комуніст України. — 1989. — Ч. 9. — С. 22–26.
  21. *Кухта Б., Слободян М.* Агентура міжнародного імперіалізму // Жовтень. — 1974. — Ч. 5. — С. 86–90.
  22. *Лось Й.* Сучасна українська преса і проблеми консолідації українців світу навколо ідеї національного відродження // Українська еміграція. Історія і сучасність: Матеріали міжнар. наук. конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади / Упоряд. Ю.Ю. Сливка. — Львів: Каменяр, 1992. — С. 377–381.
  23. *Матейко Р., Хома Я.* Літопис соціалістичного будівництва // Жовтень. — 1988. — Ч. 6. — С. 121–122.
  24. *Матейко Р.* Школа комуністичного загартування // Жовтень. — 1974. — Ч. 1. — С. 115–117.
  25. Партийно-радянська преса після Другої світової війни: Преса періоду «застою» // www.ukrreferat.com/index.php?referat=17972. — 2004. — 8 черв.
  26. Під знаменом інтернаціоналізму // Всесвіт. — 1972. — Ч. 12. — С. 4–5.
  27. Під прапором ленінізму // Україна. — 1956. — Ч. 5. — С. 4–5.
  28. *Плачинда С.* Додалося нам сміливості // Україна. — 1989. — Ч. 26. — С. 3.
  29. *Пригодій М.* Утвердження істини: Полемічні роздуми // Київ. — 1987. — Ч. 11. — С. 148–152.
  30. Програма динамічного розвитку // Україна. — 1976. — Ч. 2. — С. 3.
  31. Торжество ленінських ідей // Радянська жінка. — 1962. — Ч. 12. — С. 1–3.
  32. *Фюрнберг Л.* О радянська земле! // Всесвіт. — 1972. — Ч. 12. — С. 8–9.
  33. *Хрущов М.* За тісний зв'язок літератури і мистецтва з життям народу // Жовтень. — 1957. — Ч. 9. — С. 1–20.
  34. *Яковичин В.* За торжество історичної справедливості // Жовтень. — 1988. — Ч. 2. — С. 121–123.
  35. XIX з'їзд Комуністичної партії України // Україна. — 1956. — Ч. 3. — С. 1–2.
  36. *Minogue K, Williams B.* Ethnic Conflict in the Soviet Union: the Revenge of particularism // A.J. Motyl (ed.). Thinking Theoretically about Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR. — New York: Columbia Univ. Press, 1992. — 576 p.

37. *Skidelsky Robert*. The Road from Serfdom: The Economic and Political Consequences of the End of Communism. — New York: Penguin, 1997. — 416 p.

UKRAINIAN CULTURE IN THE CONTEXT OF MAGAZINE PERIODICALS IN UKRAINE 1950–1980 YEARS

Yurij Kolisnyk

Cherkasy Bogdan Khmel'nyc'kyj National University,
Shevchenko street, 81, 18000, Cherkasy, Ukraine
Tel.: (0472) 35-53-96

E-mail: kolisnykur@ukr.net

In the scientific article we explored the phenomenon of the soviet journalism, the antidemocratic essence of which is brightly shown by means of culture. On the basis of many facts the author shows the ways the party-soviet mass-media transformed the Ukrainian culture into an easy form to spread marxism-leninism ideology. Under the conditions of totalitarian dominance they actively represented the social and cultural life, quite often they gave profound and interesting material, still the culture was ideologically oppressed and its development was national only in proclamation.

Key words: party-soviet journalism, ideological prejudice of culture, manipulation by public consciousness, elimination of the national element, the Russian language implantation and denationalization, social portrait of society, socialistic realism, communist ideological contents, proletarian internationalism, social dynamic of Ukrainian culture.

УКРАИНСКАЯ КУЛЬТУРА В КОНТЕКСТЕ ЖУРНАЛЬНОЙ ПЕРИОДИКИ УССР 1950–1980 ГОДОВ

Юрий Колисник

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого,
ул. Шевченко, 81, 18000 Черкассы, Украина
Тел.: (0472) 35-53-96

E-mail: kolisnykur@ukr.net

Исследовано явление советской журналистики, антидемократическая сущность которой выражена в освещении вопросов культуры. На основе многих фактов показано, как партийно-советские СМИ превратили украинскую культуру в удобную форму для пропаганды марксистско-ленинской идеологии. В условиях тоталитарного засилья они активно отображали социально-культурную жизнь, нередко подавали основательные интересные материалы, но сама культура подвергалась идеологическим притеснениям и лишь номинально развивалась как национальная.

Ключевые слова: партийно-советская журналистика, идеологическая zaangażированность культуры, зомбирование общественного сознания, искоренение национального элемента, русификация и денационализация, социальный портрет общества, социалистический реализм, коммунистическая идейность, пролетарский интернационализм, социодинамика украинской культуры.

Стаття надійшла до редколегії 30.06.2009

Прийнята до друку 14.09.2009